

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Förhållningssätt

En studie om förskollärares förhållningssätt vad gäller barn i behov av särskilt stöd

Frida Molin

LAU390

Handledare: Bertil Gustafsson

Examinator: Bengt Edström

Rapportnummer: HT10-2611-221

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel:	Förhållningssätt: <i>En studie om förskollärares förhållningssätt vad gäller barn i behov av särskilt stöd</i>
Författare:	Frida Molin
Termin och år:	HT 2010 C-uppsats
Kursansvarig institution:	Sociologiska institutionen
Handledare:	Bertil Gustafsson
Examinator:	Bengt Edström
Rapportnummer:	HT10-2611-221
Nyckelord:	Barn i behov av särskilt stöd, förhållningssätt, specialpedagogik, arbetslaget, förskola

Sammanfattning: Syftet med min uppsats har varit att undersöka pedagogers förhållningssätt till barn i behov av särskilt stöd. Hur hanterar pedagogerna olika situationer som uppkommer kring dessa barn och hur påverkar pedagogers agerande barnet. De frågeställningar jag ställer är: Vad har pedagoger för förhållningssätt vad gäller barn i behov av särskilt stöd? Utgår man från någon/några teorier i det pedagogiska arbetet med barnen? Hur tänker pedagogerna när man behöver förändra en situation i förskolan alltså vad är det som behöver förändras? Vad anser förskollärarna vara väsentligt när det gäller barn i behov av särskilt stöd? Jag har tillämpat intervju som metod för att få svar på frågeställningarna.

Mitt valda ämne anser jag är ständigt aktuellt och av betydelse för läraryrket. Som lärare är det väsentligt att alltid arbeta med förhållningssättet eftersom man hela tiden möter nya individer som är olika och har olika behov. Detta är i sin tur avgörande för vilka möjligheter som växer fram för verksamheten och vilka möjligheter barn i behov av särskilt stöd får till utveckling och lärande. Som lärare anser jag att det är viktigt att vi tar ansvar och inte glömmer att det är vi som ska möta barnens behov och inte tvärtom. Detta kräver en medvetenhet om hur man själv påverkar barnen och verksamhet. Det som framkommer i min uppsats är också av betydelse för läraryrket eftersom det visar på att det är flera olika delar som är väsentliga för lärarens möjligheter att skapa ett bra förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd. Det är viktigt att vara medveten om detta för att kunna arbeta med att förbättra lärarnas arbetssituation.

Innehållsförteckning

Inledning	5
Styrdokument	5
Skollagen	6
Syfte.....	6
Frågeställningar	6
Litteraturgenomgång.....	7
Historisk bakgrund	7
Relationellt eller kategoriskt perspektiv	7
Sociokulturell teori	9
Tidigare forskning	10
Barnet	10
Miljöns betydelse	11
Arbetslaget.....	11
Faktorer som påverkar	12
Metakognition	13
Dokumentation	13
Föräldrakontakt	14
Metod.....	15
Fenomenologi	15
Intervju	15
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	16
Genomförande	16
Förskolorna.....	16
Informanterna	17
Etiska hänsyn.....	17
Resultatredovisning.....	18
Definition av barn i behov av särskilt stöd.....	18
Vem är i behov av särskilt stöd	18
Pedagogernas tankar kring barn i behov av särskilt stöd	19
Sammanfattning.....	19
Förhållningssätt	20
Pedagogernas tankar om betydelse av ett gemensamt förhållningssätt i arbetslaget	20
Pedagogernas tankar kring förändring.....	22
Uppföljning av barn i behov av särskilt stöd.....	24
Sammanfattning.....	25
Faktorer av betydelse för pedagogernas arbete	26
Pedagogernas tankar kring faktorer av betydelse för deras möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd	26
Föräldrakontakt	27
Sammanfattning.....	28

Diskussion	29
Definition av barn i behov av särskilt stöd.....	29
Bilden av barnet.....	29
Relationellt eller kategoriskt perspektiv	29
Lärandeteorier.....	30
Barnet	30
Arbetslaget.....	31
Metakognition	31
Dokumentation	32
Miljöns betydelse	32
Faktorer av betydelse för pedagogernas arbete	33
Föräldrakontakt	34
Slutsatser.....	35
Egna reflektioner.....	36
Reflektioner över mitt eget tillvägagångssätt i uppsatsen	37
Vidare forskning	38
Referenslista.....	39
Bilaga. Intervju frågor	41

Inledning

Anledningen till att jag valt detta ämne är att jag bland annat under min VFU har observerat hur man på olika sätt bemöter barn i behov av särskilt stöd. Jag har lagt märke till betydelsen av pedagogens förhållningssätt i olika situationer på gott och ont. Jag har också sett att man inom samma arbetslag agerar olika vad gäller barn i behov av särskilt stöd. Jag funderar därför också på om det är viktigt med ett gemensamt förhållningssätt gentemot barnet. Andra funderingar som uppkommit är hur man ser på situationer som behöver förändras för att vi på bästa sätt skall kunna möta barns olika förutsättningar och behov. Här har jag också sett att det är väsentligt att pedagogen har förmåga till självreflektion. Detta är ett väsentligt ämne eftersom vårt förhållningssätt som pedagoger har betydelse på många olika plan både vad gäller det barn som är i behov av särskilt stöd men det påverkar även alla andra i barngruppen. Det handlar om klimatet i barngruppen och om jag som pedagog ser vilka konsekvenser mitt agerande har och om jag är beredd att ta konstruktiv kritik från kollegor.

Jag vill undersöka pedagogers förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd genom att intervjua 6 förskollärare för att ta del av deras tankar om det jag nämnt ovan. Jag har intervjuat tre pedagoger från en förskola i en grannkommun till Göteborg där barngruppen främst består av svensk medelklass. Vidare har jag valt att intervjua tre pedagoger från en annan förskola i samma kommun. På denna förskola finns något mer variation kultur mässigt men jag skulle dock inte kalla denna mångkulturell. Förskolan är belägen i ett radhusområde. I texten kommer jag använda mig av begreppen förskollärare och pedagog som syftar på samma målgrupp.

Styrdokument

Jag har valt att utgå från den läroplan alltså Lpfö98 som för närvarande gäller för förskolan. I den nya läroplanen för förskolan som kommer till sommaren 2011 finns det många likheter med Lpfö98 men också en del förtydliganden vad gäller vissa delar i Lpfö98. Läroplanen anger på vilket sätt som verksamheten i förskolan ska styras och alla som arbetar i förskolan ska utgå från detta i sitt arbete med barnen (Lpfö98). I läroplanen står följande:

”Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande ska prägla arbetet i förskolan. Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte ska fördelas lika” (Lpfö98 s.8).

Vidare står i läroplanen att förskolans uppdrag är att: ”den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar. Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och få föräldrarnas förtroende är viktig, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter” (Lpfö98 s.8).

I Lpfö98 står också att alla som arbetar i förskolan skall: ”samarbeta för att erbjuda en god miljö, för utveckling, lek och lärande och särskilt uppmärksamma och hjälpa de barn som av olika skäl behöver stöd i sin utveckling”. Arbetslaget ska vidare ”ge stimulans och särskilt stöd till de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag” (Lpfö98 s.13).

Detta är de punkter i Lpfö98 som jag anser är mest väsentliga i relation till det valda ämnet i min uppsats.

Skollagen

Skollagen är något som alla, som arbetar inom skola och utbildning, måste följa där står bland annat att: verksamheten i förskolan ska utgå från och utformas efter barnets behov (Skolverket 2§). Alltså det är verksamheten som ska förändras och anpassas efter barnens behov inte barnet som ska anpassa sig efter verksamheten.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att ta reda på pedagogers tankar kring vilket förhållningssätt de har gentemot barn i behov av särskilt stöd och hur de tänker kring vilka konsekvenser deras agerande kan ha för barnen i olika situationer. Med detta menar jag pedagogens egna tankar om hur man bemöter barn i behov av särskilt stöd, vad är det som pedagogerna i undersökningen anser som viktiga delar i förhållningssättet. Detta innefattar bland annat tankar om arbetslagets gemensamma strategier och andra saker som kan påverka pedagogernas förhållningssätt att möta barn i behov av särskilt stöd som exempelvis storleken på barngruppen, barnsyn och så vidare.

Frågeställningar

Syftet med de valda frågeställningarna är att jag med stöd från dem ska få svar på och synliggöra de delar som förskollärarna anser vara väsentliga för att de på ett bra sätt ska ha möjlighet att bemöta barn i behov av särskilt stöd.

De frågeställningar jag utgår från i mitt arbete är:

- Vad anser förskollärarna vara väsentligt när det gäller barn i behov av särskilt stöd?
- Vad har pedagoger för förhållningssätt vad gäller barn i behov av extra stöd?
- Utgår förskollärarna från någon/några teorier i det pedagogiska arbetet i så fall vilken?
- Hur tänker pedagogerna när man behöver förändra en situation i förskolan?

Litteraturgenomgång

Historisk bakgrund

För att ge en förståelse för och en tydligare bild av hur barn i behov av särskilt stöd har haft det kommer jag här att ge en kortfattad historisk tillbakablick.

Om vi går tillbaka till slutet av 1800-talet så var det till största delen kyrkan som hade makten över ett barn i behov av särskilt stöd. När prästen genomförde husförhör i familjerna bedömde han deras kunskaper. Om de enligt prästen inte lämnade tillräckligt antal med rätta svar i husförhöret var det inte ovanligt att det i anteckningarna skrevs att barnet förklarades vara idiot. Under denna tid inrättades också en del anstalter där dessa barn fick bo för att på så sätt lära sig ett yrke samtidigt som samhället tjänade på detta eftersom de minskade sina kostnader för fattigvården där dessa barn tidigare ingått. Skolan var endast till för den som ansågs kunna följa den obligatoriska undervisningen. I början av 1900-talet menade forskare att människans egenskaper uteslutande berodde på ärftlighet och att man därför inte genom förändringar i till exempel miljön skulle kunna förändra människan. Därför separerade man kvinnor och män på anstalterna för att anlagen inte skulle föras vidare. Detta ledde till att en lag om sterilisering trädde i kraft 1935 så att anlagen inte skulle kunna spridas vidare (Tideman, 2000).

Små framsteg gjordes mot att människor som var i behov av särskilt stöd skulle få samma rättigheter som alla andra människor i samhället. En sådan framgång var att efter andra världskriget fick även de människor som befann sig på försörjningsanstalt delta i det politiska valet. Ordet handikappad fick sin betydelse först under 1960-talet. I boken *Perspektiv på funktionshinder & handikapp* skriver Tideman följande: "Ett handikapp uppkommer i relationen mellan den enskilda människan och de villkor och levnadsbetingelser som finns i hennes lokala miljö" (Tideman, 2000, s.19).

Enligt skolverket betecknas de barn som är i behov av särskilt stöd enligt följande: Barn som av fysiska, psykiska orsaker eller andra anledningar är i behov av särskilt stöd behöver ska få detta. Stödet ska utformas med utgångspunkt efter barnets egna behov och förutsättningar (Skolverket, 2010).

Palla (2009, s.20) skriver i sin rapport att:

"Barn i behov av särskilt stöd är ingen enhetlig grupp. Barn kan av olika anledningar och med varierande intensitet behöva olika typer av stöd. Likaså kan stödet vara av mer varaktig karaktär eller ske under en mer avgränsad period. Vidare kan stödet kopplas till såväl individ-, som grupp- eller organisationsnivå".

Relationellt eller kategoriskt perspektiv

Jag kommer i arbetet ta upp det relationella och det kategoriska perspektivet då detta är benämningar som ofta används inom specialpedagogisk verksamhet. Nedan kommer jag med hjälp av litteraturen redogöra för vad dessa innebär. En annan lärandeteori som jag tar upp i arbetet är den sociokulturella teorin eftersom den framkommer i resultatet av intervjuerna. Dessa teorier och perspektiv är väsentliga för arbetet eftersom det handlar om vilket synsätt som finns hos förskollärarna i verksamheten vilket vidare påverkar deras förhållningssätt.

Som jag tidigare nämnt så kan man i Lpfö98 läsa att alla barn skall få det stöd de behöver och att det ska vara utformat efter deras behov och förutsättningar. Persson (2007) menar att det i läroplanen står att barnet ska få det stöd det är i behov av, men inte hur man ska gå tillväga för att möta behoven eller hur stödet ska utformas alltså hur behoven ska visa sig i den praktiska verksamheten. Han menar vidare att det är av stor betydelse att man ser verksamheten ur ett relationellt perspektiv eftersom det är viktigt att kunna se vad som händer i interaktion med andra. Alltså för att få förståelse för barnets agerande krävs det att man inte enbart ser den enskildes beteende (Persson, 2007). Skolverket skriver att i ett relationellt perspektiv så ingår alla som finns i verksamheten och därför innebär det också att alla måste bidra till att lösa svårigheterna (Skolverket, 2002). Från ett kategoriskt perspektiv ser man istället att orsaken till agerandet endast ligger hos det enskilda barnet. Alltså man ser inte till sammanhanget barnet befinner sig i. Historiskt sett så är det också det kategoriska perspektivet som har varit det mest dominerande och Persson menar att det finns anledning att misstänka att det fortfarande är så (Persson, 2007). I boken *Elevens olikheter och specialpedagogisk kunskap* skriver även Nilholm om ett tredje perspektiv som han tycker är väsentlig i sammanhanget, detta perspektiv benämner Nilholm dilemma perspektivet. Han menar att formerna för samtalet är högst väsentligt och att man därför inte kan säga att man utgår från endast ett perspektiv (Persson, 2007).

För att tydliggöra de två perspektiven och dess konsekvenser för verksamheten visar Persson (2007, s.38) på detta genom följande:

	Relationellt perspektiv	Kategoriskt perspektiv
Uppfattning av pedagogisk kompetens	Förmåga att anpassa undervisning och stoff till skilda förutsättningar för lärande hos eleverna	Ämnesspecifik och undervisningscentrerad
Uppfattning av specialpedagogisk kompetens	Kvalificerad hjälp att planera in differentiering i undervisning och stoff	Kvalificerad hjälp direkt relaterad till elevers uppvisade svårigheter
Orsak till specialpedagogiska behov	Elever i svårigheter. Svårigheter uppstår i mötet med olika företeelser i uppväxt- och utbildningsmiljön	Elever med svårigheter. Svårigheter är antingen medfödda eller på annat sätt individbundna
Tidsperspektiv	Långsiktigt	Kortsiktigt
Fokus för specialpedagogiska åtgärder	Elev, lärare och lärandemiljö	Eleven
Förläggning av ansvaret	Arbetsenheter (-lag)	Speciallärare, special-

för specialpedagogisk
verksamhet

och lärare med aktivt
stöd från rektor

pedagoger och elev-
vårdspersonal

Sociokulturell teori

Vad gäller den sociokulturella teorin så är det bland annat Vygotskij som förknippas med denna. Enligt denna teori sker lärandet i ett socialt sammanhang i kommunikation med andra där fokus ligger på processen inte resultatet (Dysthe, 2003). I boken *Fantasi och kreativitet i barndomen* (Vygotskij, 1995) står även att miljön är en viktig del som ger förutsättningar för hur lärande processen utvecklas. Vygotskij menar vidare att det stöd barnet får av sin omgivning är avgörande för barnets lärande. Dysthe (2003) skriver att Vygotskij tar upp den närmaste utvecklingszonen och menar att i den zonen befinner sig det som ligger i utveckling. Vidare menar han att det som barnet kan klara med stöd av något annat barn eller vuxen kan barnet på egen hand klara av senare. Här kan man se att samvaron med andra i lärandeprocessen är högst väsentlig för barnets utveckling. Det är av stor betydelse att möta barnet i dess närmaste utvecklingszon, det vill säga på den nivå där det befinner sig. Ahlberg (2009) menar att den teoretiska utgångspunkt som pedagogen har medvetet eller omedvetet visar sig i den praktiska verksamheten, därför är det också viktigt att reflektera över de teoretiska utgångspunkterna.

Tidigare forskning

I detta avsnitt tar jag upp forskning som anknyter till det som framkommit i resultatet av intervjuerna.

Barnet

Vilken barnsyn har man och hur ser man som förskollärare på sin relation till barnet? Detta blir väsentligt för på vilket sätt man bemöter barnet.

I boken *Lärandets grogrund* skriver Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) om vikten av att utgå från varje barn för att kunna möta deras intressen och förutsättningar i verksamheten. Boken tar också upp betydelsen av att barnet i förskolan får möjlighet att utveckla sina kompetenser för att kunna möta framtiden på ett bra sätt. För att möta varje barn och deras avsikter måste pedagogen ha insikt i att barnet har ett syfte med det barnet gör men det kräver också att pedagogen kan ändra sin egen planering för att istället följa barnet. Mötet mellan pedagogen och barnet är högst väsentligt och framförallt vilken respons barnet får från den vuxne, vilket i sin tur påverkar barnet som individ. Hur vi vuxna ser på och bemöter barnet är alltså av stor betydelse. Har vi som vuxna en tilltro till barnet och dess förmåga och väljer vi att se barnets möjligheter eller brister (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999).

Rye (2009) skriver att alla barn har potential till utveckling men att det är betydelsefullt att barnet för att kunna utvecklas optimalt också har en utvecklingsfrämjande miljö omkring sig. Han skriver vidare att för att främja barnets utveckling är det viktigt att vara uppmärksam för hur barnet upplever olika situationer, att vara medveten om sitt eget inflytande över barnet och förstå på vilket sätt som är lämpligast att bemöta barnet för att främja dess utveckling på bästa möjliga sätt. Det handlar alltså om att tolka barnets signaler på ett tillfredsställande sätt. De erfarenheter som barnet bär med sig påverkar också barnets självkänsla och vilken tillit han/hon känner till sin egen förmåga.

Det är av stor betydelse att förskolläraren ser att hon/han har en viktig roll i barnets lek. När pedagogen deltar i leken har hon/han också möjlighet stödja barnets utveckling. Pedagogen har också möjlighet att se till att alla barn får delta i leken och kan även vara en förebild för barnet till exempel när det gäller att lösa olika konflikter. Det är också viktigt att tänka på att de yngre barnen lär av de äldre likaväl som de äldre lär av de yngre. Barnen ska också ha möjlighet att upptäcka skillnader och likheter mellan varandra och lyfta fram dessa som en tillgång (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999).

Sandberg & Norling skriver i boken *Med sikte på förskolan – barn i behov av särskilt stöd* (Sandberg, 2009) om vikten av att följa upp barnet och dess utveckling så att man kartlägger vad svårigheterna är. De menar dock att det är viktigt att komma ihåg att det kan vara stor skillnad i hur barnens utveckling ser ut men att det därför är av stor betydelse att man följer upp kartläggningen kring barnet för att se hur barnet har utvecklats. Vidare menar de att det kan vara stor variation i hur barn i behov av särskilt stöd bemöts och vilket stöd de får i sin utveckling. Detta ser olika ut i arbetslagen och har att göra med förhållningssätt och att kunna inta barnsperspektiv.

Miljöns betydelse

Miljön i förskolan har betydelse för förskollärarnas möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd på bästa sätt.

Det sker ett ständigt samspel mellan barnen och den miljö de befinner sig i. Pramling Samuelsson & Sheridan skriver följande: ”Den pedagogiska miljön är ett begrepp som innefattar både miljöns fysiska utformning, material, samspelet mellan barn och vuxen och mellan barnen samt det klimat eller atmosfär som råder i verksamheten” (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999, s.89). De skriver vidare att det därför också är av betydelse att man är medveten om miljöns inverkan på barnen och att den anordnas för att främja barnens utveckling. Alltså är det viktigt att man som pedagog tänker igenom hur man på bästa sätt kan använda de lokaler man har tillgång till och hur man kan organisera miljön med till exempel material för att på bästa sätt främja barnens utveckling. Det är också viktigt att det finns struktur och rutiner i verksamheten eftersom det innebär trygghet för barnen samtidigt som det är viktigt att ta tillvara den spontanitet som kommer från barnen. Rye skriver att i de sammanhang där barn i behov av särskilt stöd känner sig obekväma i miljön är det viktigt att den vuxne är där som ett stöd så att det blir en positiv upplevelse för barnet (Rye, 2009).

Arbetslaget

Att arbeta i ett arbetslag där man ser det gemensamma förhållningssättet som betydelsefullt kan vara avgörande för barnets utveckling. Beroende på vilket det gemensamma förhållningssättet är kan det inverka både positivt och negativt på barnet.

Johansson (2003) skriver att atmosfären och förhållningssättet i arbetslaget liksom gentemot barnen är av stor betydelse för verksamheten. Det är väsentligt att alla i arbetslaget bemöter barnet på ett liknande sätt så att det blir en trygghet och stabilitet i verksamheten. Samspelet med barnen är också av betydelse för att få inblick i vad barnen är intresserade av. Eriksson tar i boken *Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd* (Sandberg, 2009) upp en undersökning som han gjort om hur pedagoger ser på barns delaktighet. Han menar att det är av betydelse att som pedagog i verksamheten ha förmågan att ändra sitt arbetssätt beroende på vilka barn man möter exempelvis att inleda ett samarbete med en annan avdelning för att möjliggöra så att man kan dela in barnen i mindre grupper för att öka barnens delaktighet.

Johansson menar att det hos många arbetslag finns en gemensam strategi för vart man vill nå med verksamheten. Detta visar också på ett intresse från pedagogernas sida att utveckla verksamheten vidare. Det är också av stor betydelse att man kan ta upp och diskutera olika frågor, exempelvis varför man hanterar en situation på ett visst sätt, även detta bidrar till utveckling. Alltså att man ifrågasätter sitt förhållningssätt och ser det från olika perspektiv. Det framkommer också att i de arbetslag där pedagogerna har en ständig dialog med varandra och reflekterar över sitt förhållningssätt har det gemensamma förhållningssättet större möjlighet till utveckling, detta visar sig också i samspelet med barnen. Vidare visar forskningen på att detta inte alltid innebär att verksamheten håller god kvalitet eftersom strategier också kan utvecklas så att man ser barnen som problem (Johansson, 2003).

Forskning som gjordes i Stockholms stad av Piltz-Maliks & Sjögren Olsson (1998) visar även den på vikten av pedagogernas förhållningssätt för att få harmoni i barngruppen och för att på ett bra sätt kunna integrera de barn som är i behov av särskilt stöd. I studien framkommer också att det är av stor betydelse för verksamheten att man diskuterar lärandestrategier, alltså tillvägagångssätt. Det är högst väsentligt att pedagogerna i arbetslaget diskuterar vad olika lärandeteorier innebär och hur dessa påverkar verksamheten. Även för pedagogen själv har detta stor betydelse för att kunna se hur man som pedagog påverka barnen i verksamheten. Men för att pedagogerna ska ha möjlighet till detta krävs också att de får redskapen för det. Svårigheterna som framkommer i studien är att i takt med ökad arbetsbelastning för pedagogerna minskar också möjligheten att reflektera över verksamheten vilket i sin tur kan påverka verksamheten negativt. För att finna gemensamma strategier i arbetslaget och hantera olika dilemman visar också undersökningen på vikten av en gemensam utbildning för dem som arbetar inom förskolan. Johansson (2003) skriver att det är av stor betydelse att arbetslaget intresserar sig för forskning och litteratur för att verksamheten ska ha större möjlighet till utveckling.

Faktorer som påverkar

Förskolläraarnas förhållningssätt är av stor betydelse för barnet men det finns även saker som påverkar deras möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd. Det kan till exempel handla om beslut som ledning och politiker tar och som inverkar på verksamheten.

Johansson (2003) skriver att förskolan befinner sig ständigt i förändring. Bland annat har budgeten blivit mindre och mindre vilket resulterat i att ledningspersonalen fått ansvar för allt större områden. Detta innebär att avståndet mellan ledningen och verksamheten ökar samtidigt som pedagogerna som arbetar i verksamheten har blivit tvungna att ta ett allt större ansvar exempelvis vad gäller administrativa uppgifter. Pedagogerna menar att detta bland annat bidragit till att de känner mer stress i arbetet eftersom de känner att tiden inte räcker till. Områden som pedagogerna har fått större ansvar för är exempelvis ekonomi och fortbildningsfrågor. Detta resulterar i mindre tid till barngruppen, planering och pedagogiska diskussioner. Samtidigt menar de att det parallellt har skett en positiv utveckling i verksamheten eftersom de känner att de fått en ökad kompetens.

En studie gjord 1987 visar att pedagogerna som på den tiden arbetade i verksamheten ansåg sig ha tillräckligt med tid och resurser för att planera för en fungerande verksamhet (Birath & Wunge, 1987).

I studien *Möten för lärande* visar forskarna på det pedagogiska dilemmat att ta hänsyn till hela barngruppen, samtidigt som man även ska ta hänsyn till barnet som individ (Johansson, 2003). I en studie som gjorts i svenska förskolor av Utbildningsdepartementet har man kommit fram till att förskolan håller hög kvalitet vad gäller respekten och hänsynen till barnens behov. I rapporten skriver de vidare att det likväl finns anledning att fortsatt vara uppmärksam och följa upp kvaliteten i förskolan med tanke på att barngrupperna blir allt större samtidigt som antalet vuxna i förskolan minskar (Gunnarsson, Martin Korpi & Nordenstam, 1999).

I en studie gjord redan 1987 framkommer diskussionen kring barngruppen där pedagogerna anser att de föredrar minskad barngrupp med lägre personaltäthet istället för att ta in fler vuxna i verksamheten (Birath & Wunge, 1987). Johansson skriver att de större barngrupperna för de allra flesta innebär att den dagliga verksamheten blir mer strukturerad. Samtidigt blir det allt svårare att ha en god överblick över hela barngruppen. Detta är några saker som pedagogerna tycker gör det svårare för dem att nå uppsatta mål för verksamheten. Samtidigt finns det pedagoger som menar att de väljer att inte se svårigheterna, utan de ser istället möjligheterna i verksamheten. Yttre villkor kan innebära svårigheter i verksamheten, men man får inte glömma att det är av stor betydelse att reflektera över sin egen roll som pedagog i verksamheten (Johansson, 2003). I en rapport skriver Palla (2009) följande:

I mina ögon är det en omöjlighet att verka för utveckling av verksamheten och kompetensen i förskolan om inte dylika strukturella faktorer tillgodoses. I mitt tycke ligger i varje medarbetares ansvar och intresse att värna om planeringstiden. För hur ska en verksamhet kunna ses som målinriktad och lärande, om det inte finns möjlighet till planering, utvärdering och reflektion? (s.6).

Metakognition

Det handlar om att reflektera över sitt eget agerande som pedagog och att göra förändringar i sitt eget tillvägagångssätt mot barnet både för att barnet ska ha möjlighet till utveckling men även för att förskolläraren ska kunna utvecklas som pedagog.

Att reflektera över sitt eget arbete är högst väsentligt för att kunna vidareutveckla verksamheten, att man som pedagog har förmågan att se hur man själv påverkar verksamheten i sitt agerande både positivt och negativt (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999). Haug (1992) skriver i *Lärandets grogrund* att det är av stor betydelse att pedagogen har insikt i hur det hon/han gör påverkar verksamheten och vilka konsekvenser det får för barnet/barnen. Här är det av betydelse att kritiskt kunna granska verksamheten och för att kunna göra detta behöver man verktyg för på vilket sätt man kan hantera det. Ett verktyg man kan använda sig av är ECERS. Med hjälp av ECERS materialet kan man utvärdera vilken kvalitet man håller i förskolan och man kan på ett konkret sätt se om man som pedagog/arbetslag når upp till de mål man har inom verksamheten (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999, s.130).

Dokumentation

Genom dokumentation kan barnets utveckling synliggöras och på så sätt kan förskollärarna också se vilket förhållningssätt som är betydelsefullt för att främja barnets utveckling.

Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) tar i sin forskning upp dokumentationen som ett viktigt verktyg för att synliggöra det som sker i praktiken på förskolan för såväl föräldrar, pedagogerna själva, rektorer och politiker. Genom dokumentationen kan också verksamheten få möjlighet att vidareutvecklas eftersom man då synliggör de delar som man förändrar för att få en bättre verksamhet. Det handlar om att på olika sätt dokumentera det som händer i verksamheten för att se hur det man gör i förskolan påverkar barnen men inte minst handlar det också om att som pedagog dokumentera sitt eget arbete för att utveckling ska ske. Som pedagog kan dokumentationen ske genom exempelvis anteckningar i en bok. På så sätt kan

pedagogen se utveckling och lärande i sin egen roll som pedagog. Ett annat sätt att dokumentera kan vara genom att använda sig av videokamera eller att diskutera med barnen om exempelvis teckningar eller andra saker de gjort i förskolan. På så sätt har även barnet möjlighet att se sitt eget lärande. Här kan man även använda sig av det som i förskolan kallas portfolio där man ibland samlar olika saker som synliggör barnets lärande. Det kan vara av betydelse att dokumentera på olika sätt för att på så sätt få nya infallsvinklar och perspektiv på vad som händer i den praktiska verksamheten (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999).

Föräldrakontakt

Att man som förskollärare har ett gemensamt förhållningssätt gentemot barnet tillsammans med föräldrarna kan på olika sätt inverka på barnets möjligheter till utveckling. Detta är något som flera förskollärare tar upp under intervjun.

Rye (2009) skriver att samarbetet med föräldrarna är av stor betydelse för barnets utveckling. För de barn som har en svårare uppväxtmiljö kan denna kontakt vara ännu viktigare för barnet. För barn i behov av särskilt stöd är det av stor betydelse att man i både förskolan och hemmet lär sig förstå barnet och tolka dess signaler så att barnet kan bygga en trygg grund att stå på. Här kan föräldern få stöd att utveckla sin interaktion och kommunikation med barnet. Detta stöd kan delvis komma från pedagogerna i förskolan men det kan också vara tvärtom, att pedagogerna kan få tips och idéer från föräldrarna. I Sandberg (2009) skriver Ottosson att om föräldrarnas första möte med pedagogerna blir en positiv upplevelse, där de känner sig delaktiga och betydelsefulla i barnets utveckling finns det också möjligheter för samarbete. Detta första möte med pedagoger kan vara väsentligt för hur föräldrarnas möte med andra pedagoger i framtiden kan komma att utvecklas. Vidare skriver Ottosson om betydelsen av pedagogernas kunskap, men också att det är av stor betydelse att pedagogerna vägleder föräldrarna till andra professionella, som exempelvis specialpedagog när pedagogernas kompetens inte räcker till (Sandberg, 2009).

För att följa upp utvecklingen vad gäller barn i behov av särskilt stöd upprättas ofta ett åtgärdsprogram. I sin rapport skriver (Larsson-Swärd, 1994) att på så sätt kan man tydligare se barnets utveckling, vilka framsteg som görs och vad man behöver arbeta vidare med. Ett åtgärdsprogram kan finnas en kortare tid men kan även följa barnet en längre tid beroende på vilka behoven är. I åtgärdsprogrammet skriver man ner de mål som sätts upp för barnets utveckling samt hur man ska gå tillväga för att nå målen liksom pedagogernas ansvar. Detta följs sedan upp kontinuerligt för att se hur det man dokumenterat utvecklats och om man behöver göra ändringar i det man tidigare formulerat. Barn, pedagog, föräldrar och vid behov andra professionella som exempelvis specialpedagog är delaktiga i upprättandet av åtgärdsprogrammet. Syftet med åtgärdsprogrammet är att kartlägga och förebygga problem liksom att få förståelse för barnets agerande (Larsson-Swärd, 1994).

Metod

Jag har valt att utgå från fenomenologi som vetenskaplig grund i uppsatsen eftersom arbetet syftar till att få svar på hur de intervjuade i detta fall förskollärarna upplever förhållningssättet gentemot barn i behov av särskilt stöd. Men även att få fram skillnader och likheter i det som de intervjuade berättar.

Fenomenologi

Kvale (1997) skriver att fenomenologin innebär att man försöker förstå olika fenomen utifrån vad de intervjuade i undersökningen berättar. Det innebär alltså att man undersöker hur den intervjuade upplever olika fenomen i sin omvärld och försöker synliggöra mångfalden i deras upplevelser. Det fenomenologiska förhållningssättet är det som varit dominerande när man bedriver kvalitativ forskning. Fenomenologisk forskning innebär att man tydliggör det som framkommer men också att man visar på vilket sätt, alltså hur det framträder. Man försöker finna ett mönster i resultatet och synliggöra detta i forskningen. I min undersökning lyfter jag fram likheter som framkommit i pedagogernas svar men jag synliggör även vad det är som skiljer förskollärarna åt angående förhållningssättet gentemot barn i behov av särskilt stöd. Kvale (1997) menar att forskaren beskriver världen efter den verklighet som den intervjuade berättar. Som forskare utgår man från att det som människan berättar i dialogen speglar verkligheten, alltså att verkligheten förhåller sig på det sätt som den intervjuade uppger. Forskaren försöker så noggrant som möjligt beskriva det som den intervjuade upplever och visa på variationen som framkommer i dialogen mellan forskaren och den intervjuade. Intervjuerna i uppsatsen har spelats in för att få fram så korrekta och sanningsenliga uppgifter som möjligt. Kvale (1997) skriver att fenomenologin strävar efter att lyfta fram och synliggöra det osynliga. Han tar vidare upp det han kallar för fenomenologisk reduktion vilket innebär att det är viktigt som forskare att vara neutral och saklig i sin forskning så att man inte låter sina egen tankar och åsikter synliggöras i forskningen.

Intervju

Jag har använt mig av intervju som metod eftersom jag kommit fram till att det var den metod som lämpade sig bäst med hänsyn till det valda uppsatsämnet och frågeställningarna. Intervjuerna har ägt rum på två olika förskolor med tre förskollärare från varje förskola men från olika avdelningar. För att ta del av intervjufrågorna se bilaga. Jag vill här förtydliga att med ”olika faktorer” i mina intervjufrågor menas de yttre faktorer som påverkar verksamheten som exempelvis beslut som politiker och ledning tar som kan inverka på förskollärarnas möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd så som exempelvis stora barngrupper och planeringstid.

Syftet med intervjuerna har varit att få fram olika perspektiv på vilket förhållningssätt man har gentemot barn i behov av särskilt stöd. Jag ville även ta reda på och jämföra om det skiljer sig mycket mellan förskollärarna vad gäller deras tankar om förhållningssättet. Intervjuerna är baserade på en kvalitativ metod. I boken *Forskningsmetodikens grunder* framgår det att syftet med att välja en kvalitativ metod är att kunna se och upptäcka hur den intervjuade uppfattar och tänker kring en speciell företeelse. Intervjuaren och den som intervjuas är båda med och skapar samtalet (Patel & Davidson, 2003). Denna form av studie kallas enligt Esaiasson,

Gilljam, Oscarsson & Wängnerud (2007) för respondentundersökning. Stukát (2005) skriver att när det gäller kvalitativ forskning så är det vanligt att man använder sig av intervju som metod eftersom man anser att intervju lämpar sig bättre för kvalitativa studier än exempelvis enkäter som har mer bestämda frågor och utvalda kategorier.

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Kvale (1997) skriver om en studies kvalitet och att reflektera över dess validitet, reliabilitet och generaliserbarhet. Med validitet menar han graden av trovärdighet i undersökningen och om man arbetat efter den metod som man sagt sig använda i undersökningen alltså om man undersökt det som man har påstått att man undersökt. Kvale menar vidare att validiteten i undersökningen handlar om forskarens hantverksskicklighet, alltså hur forskaren hanterar undersökningen är avgörande för trovärdigheten i denna. Beroende på forskarens skicklighet att hantera undersökningen kan det finnas både nackdelar och fördelar med intervju som metod.

Reliabilitet menar Kvale är det som framkommer i resultatet, framförallt kan man här diskutera om exempelvis intervjuaren har ställt allt för ledande frågor som möjligen kan ha påverkat svaret som framkommit från den intervjuade. Kvale skriver även om generaliserbarhet, vilket innebär att man avgör om resultatet som framkommit i intervjun är generaliserbart. Här gäller det att kunna bedöma hur mycket forskaren ska generalisera och hur mycket som ska återstå för läsaren att generalisera (Kvale 1997).

Genomförande

I dialog med handledaren kom vi fram till hur jag skulle gå tillväga i uppsatsen men hänsyn till mitt valda ämne. Sedan började jag leta personer som kunde tänka sig att ställa upp i intervjuerna som jag valt att genomföra. Med tanke på den korta tiden som varit för uppsatsen så vill jag tacka de pedagoger som deltagit i undersökningen för att de på kort varsel med glädje och entusiasm engagerat sig i mitt valda ämne för uppsatsen.

Intervjuerna ägde rum på förskollärarnas arbetsplats med en förskollärare åt gången. Jag och informanten var placerade i ett avskilt rum där vi inte stördes av annat eller andra. Varje intervju (se bilaga) varade ca 30 minuter. Intervjuerna spelades in på bandspelare för att kunna dokumentera så korrekta uppgifter som möjligt. Varje förskollärare fick i grunden samma frågor men beroende på hur samtalet utvecklades kan det förekomma att någon extra fråga behövde ställas för att till exempel förtydliga något. I litteraturen står även att det är viktigt att den som intervjuar får den intervjuade att känna sig bekväm i situationen så att man kan ha en öppen dialog mellan parterna (Patel & Davidson, 2003).

Förskolorna

De två förskolorna som deltagit i undersökningen ligger i en kommun utanför Göteborg. En av förskolorna där jag genomfört min undersökning ligger i ett villaområde och består av till största del svensk medelklass. För att hålla isär de båda förskolorna som deltagit i min undersökning kommer denna förskola i den fortsatta texten kalas för förskola A. Den andra förskolan där jag genomfört intervjuer kommer att kalas för förskola B. Denna är placerad i ett radhusområde och har något fler barn med annan kulturell bakgrund än förskola A dock

skulle jag inte kalla denna för mångkulturell. Även denna förskola är placerad i en kommun utanför Göteborg.

Informanterna

Informanterna är som följer:

- Sofia som har arbetat som förskollärare i ca 20 år
- Kerstin som har arbetat som förskollärare i ca 35 år
- Anita som arbetat som förskollärare i ca 35 år
- Maria som arbetat som förskollärare ca 25 år
- Tina som arbetat som förskollärare ca 30 år
- Gun som arbetat som förskollärare ca 5 år

Urvalet gick till så att jag ringde förskolorna för att se om det fanns något intresse av att vara med i undersökningen. Jag förklarade även vad syftet med undersökningen är och vad materialet skulle användas till. Där av blev det de 6 informanter som jag nämnt ovan som ställde upp på en intervju. På dessa förskolor arbetar ingen manlig förskollärare därför har heller ingen manlig förskollärare intervjuats.

Eftersom de deltagande är lovade anonymitet så har informanterna fått andra namn i undersökningen. Alla arbetar på olika avdelningar. Några arbetar med barn som är 1-5 år, andra arbetar på avdelningar där barnen är 1-3 och 3-5 år. Samtliga har dock erfarenhet av att arbeta med barn i åldern 1-5 år.

På förskola A arbetar Sofia, Kerstin och Anita. På förskola B arbetar Maria, Tina och Gun.

Etiska hänsyn

Informanterna har upplysts om att materialet kommer att användas i studiesyfte och att de i undersökningen är anonyma. Kvale (1997) skriver om informerat samtycke. Detta innebär ”att man informerar undersökningsspersonerna om undersökningens generella syfte... Informerat samtycke innebär också att undersökningsspersonerna deltar frivilligt i projektet...”(s. 107). Kvale skriver vidare ”att skydda personernas privatliv genom att förändra namn och identifierande drag är ett viktigt inslag vid redovisningen av intervjuer” (s. 109).

Resultatredovisning

I de intervjuer som gjorts har det framkommit ett mönster i resultatet där de intervjuade tagit upp sådant som de anser vara väsentligt när det gäller förhållningssättet gentemot barn i behov av särskilt stöd. Därför har jag valt att redovisa resultaten under olika rubriker som är valda utifrån detta mönster.

- Definition av barn i behov av särskilt stöd
  - *Vem är i behov av särskilt stöd?*
  - *Pedagogernas tankar kring barn i behov av särskilt stöd*
- Förhållningssätt
  - *Pedagogernas tankar om betydelsen av ett gemensamt förhållningssätt i arbetslaget*
  - *Pedagogernas tankar kring förändring*
  - *Uppföljning av barn i behov av särskilt stöd*
- Faktorer av betydelse för pedagogernas arbete
  - *Pedagogernas tankar kring faktorer av betydelse för deras möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd*
  - *Föräldrakontakt*

Definition av barn i behov av särskilt stöd

Vem är i behov av särskilt stöd?

Att ta reda på vilka pedagogerna ser som barn i behov av särskilt stöd är av stor betydelse så att man vet vilka det är man talar om när det gäller barn i behov av särskilt stöd. Detta kan också komma att ha betydelse vad gäller förhållningssättet.

Respondent (G): Jag tycker det är ett svårt begrepp kan jag ju säga... alltså första anblick tänker man väl på barn med kanske ADHD, Autism de barnen men sen finns det ju barn som alltså har behov av särskilt stöd av andra anledningar. Det kan ju vara språkligt att de är flerspråkiga, det kan vara tillfällen också som gör att de är i behov av särskilt stöd. Alltså det kan ju va att de av olika anledningar mår dåligt eller... lite så kan jag tycka alltså det är brett ja.

Respondent (K): När vi arbetar med dem så är det ju dem som behöver någon form av extra stöd för att fungera i den verksamhet vi har, de barnen som vi behöver tänka på ett speciellt sätt det är egentligen de som ska tillhöra dem.

Respondent (M):... Det kan ju vara både psykiskt och fysiskt förstås.

Som framkommer ovan så kan begreppet barn i behov av särskilt stöd omfatta många barn som befinner sig i verksamheten. Många av pedagogerna tycker det är svårt att definiera begreppet och de tycker att det kan vara i princip alla barn som kan behöva någon form av stöd under en längre eller kortare period under förskolevistelsen.

Pedagogernas tankar kring barn i behov av särskilt stöd

Pedagogerna har en del tankar kring dessa barn och detta speglar också hur man förhåller sig till barn i behov av särskilt stöd. Dessa kan se ut på lite olika sätt.

Respondent (K): Barnets ålder har ju ganska stor betydelse... att man måste tänka lite extra, jag menar ett yngre barn har man ett vidare sätt att se på... men på något sätt finns det ju detta tanken att man ska kunna fungera... ett äldre barn ska ju senare då kunna fungera i exempelvis en förskoleklass och det är ganska stor skillnad mellan den vanliga förskolan och en förskoleklass. Vi är väl ganska försiktiga i början när vi möter ett litet barn.

Respondent (T): Jag tycker liksom överhuvudtaget här vi observerar alla barn och alla barn behöver ju stöd på sitt sätt utifrån sin person. Vi ser ju alla barn, alla barn behöver ju ha stöd men så finns det då barn som behöver extra stöd och det finns brister och då vill man ha reda på varför har de de här bristerna, är det sjukdomsbild eller är det koncentrationssvårigheter då eller är det andra faktorer som påverkar att barnet betar sig på ett speciellt sätt eller uttrycker önskan om annat, är ledsen eller alldeles tyst eller... Finns massa olika sätt som gör att man funderar på hur mår barnet.

Någon av pedagogerna tycker att stödet barnet får är viktigare när barnet blir något äldre eftersom barnet sedan ska börja förskoleklassen och då är det viktigt att barnet är förberedd för allt som förskoleklassen innebär. Pedagogen menar också att man måste vara försiktigare med mindre barn eftersom de har ett bredare spann i sin utveckling, så att man inte drar för snabba slutsatser angående att barnet är i behov av särskilt stöd. Med bredare spann i sin utveckling menar pedagogerna att mindre barns utveckling kan skilja sig mycket från ett barn till ett annat utan att det behöver vara så att barnet är i behov av särskilt stöd, utan man måste vara försiktig så man inte drar fel slutsatser som förskollärare. När barnen blir äldre menar hon att det kan vara något enklare att se om barnet är i behov av särskilt stöd. Respondent T ser det som en självklarhet att alla barn har olika behov och att det är en del av verksamheten att se till att möta alla barns behov så långt det går. Hon menar att det är viktigt att se och ta reda på vad varje barn behöver, alltså vad det beror på att barnet är i behov av särskilt stöd och vad det är barnet uttrycker att det är i behov av.

Sammanfattning

Av det som framkommer kan man tolka det som att förskollärarna inte kategoriserar barn i behov av särskilt stöd utan de har en vidare syn på barnet där de menar att det är viktigt att se till helheten, att ta reda på vad det beror på att barnet är i behov av särskilt stöd.

Förskollärarna menar att anledningen till att barnet är i behov av särskilt stöd kan vara av både psykisk och fysisk karaktär. Här synliggörs förskollärarnas *barnsyn* vad gäller barn i behov av särskilt stöd.

Förhållningssätt

Förhållningssättet är något som pedagogerna har egna tankar kring men det är också något som flera av de intervjuade tycker är viktigt att man diskuterar i arbetslaget. Detta menar de är väsentligt för barnen och verksamheten.

Pedagogernas tankar om betydelsen av ett gemensamt förhållningssätt i arbetslaget

Flera av pedagogerna tar upp arbetslagets betydelse för en fungerande verksamhet att man har ett gemensamt förhållningssätt i bemötandet av barnet och att man finner gemensamma strategier för hur man på bästa sätt kan stödja barnet i dess utveckling. Nedan kan vi se exempel på hur man resonerar kring detta.

Respondent (A): Det är oerhört viktigt att man i arbetslaget liksom att man tar upp såna här frågor. Ibland går man ju och funderar och då visar det sig att man tänker och tycker ganska lika då va... ibland kan det nästan räcka att man pratar i arbetslaget tillsammans om vad man ser och vad man hör och att man blir liksom uppmärksam på det... sen gör det ju inte alltid det va och då får man gå vidare och lite djupare... man gör ju ett underlag då där man går igenom, vi sitter och diskuterar först själva och sen kopplar man ju in då om man ska ha ett åtgärdsprogram så måste man ju koppla in då en specialpedagog... Innan dess så har man då gjort underlaget där man sitter och diskuterar i sitt arbetslag för det är viktigt att alla är införstådda i vad det gäller, men sen att det också är viktigt att en kanske har ansvaret, en har huvudansvaret... det man kommer fram till att det liksom verkställs. Men det kan ju inte vila bara på en person alltid utan man måste liksom diskutera i arbetslaget och att man jobbar mot samma mål allihop det tror jag är jätteviktigt...

Respondent (S): ... oftast så är ju såna barn i behov av tydlighet medan andra barn kanske inte behöver ha... sen får vi ha en öppen dialog som personal att ska vi ändra på något, fungerar det här eller hur ska vi göra nu med den här situationen. Sen behöver man ju inte fråga utan man kan ju bara ta det lite öppet, hur tycker ni att det här fungerar med den här situationen, så man behöver ju inte peka på något barn...

Pedagogerna tar upp betydelsen av att kunna diskutera hur man på bästa sätt förhåller sig till barn i behov av särskilt stöd i arbetslaget. En del av pedagogerna tar också upp betydelsen av att alla i arbetslaget är informerade angående barnet som är i behov av särskilt stöd och att man arbetar mot samma mål när det gäller dessa barn. De menar också att ibland kan man behöva annat stöd och man vänder sig då till specialpedagogen. Pedagog S menar att barn i behov av särskilt stöd oftast behöver tydlighet men att det är viktigt att man hela tiden diskuterar i arbetslaget om man som pedagog behöver ändra något. Med tydlighet menar pedagogen exempelvis att det finns fasta rutiner, att de vuxna bemöter barnet på ett liknande sätt. Hon menar också att man först kan diskutera hur en situation fungerar istället för att peka på ett speciellt barn.

Nästan alla intervjuade talar om att det är viktigt med en gemensam strategi men vad det är för strategi kan variera beroende på barnet. Flera av de intervjuade tar i detta sammanhang upp läroplanen. En av de intervjuade tar upp betydelsen av lärandeteori och menar då att det är något hon själv utgår från men att de inte hunnit diskutera detta i arbetslaget eftersom det är ett nytt arbetslag som nyligen börjat arbeta tillsammans. Pedagogen menar att detta är något hon även tycker är väsentligt att diskutera i arbetslaget.

Respondent (G): ... man pratar hela tiden varför man gör saker och om man kan göra det annorlunda och man får ifrågasätta sin verksamhet hela tiden för att kunna utvecklas gemensamt om man säger så. Jag har ju Vygotskij, så jag tänker väl mycket det tänket där hur barn lär sig och att de lär i samspel och försöker hela tiden lyssna på barnen, lyssna in, just att jag jobbar mycket med att försöka släppa det man har tänkt om det är något annat som upptar barnens uppmärksamhet. När jag jobbar i grupperna så försöker jag hela tiden tänka på, hur reagerar barnen på det här är det något vi ska utveckla eller vi ska testa något annat. Det är ju så jag tänker att lärandet är en process, inte intar kunskap bara såhär utan det får ta tid... det är ju a och o att man pratar igenom och kommer fram till ett gemensamt förhållningssätt... man får inte vara rädd i ett arbetslag att kunna ge feedback på olika sätt... man frågar varandra om man blir osäker, hur tänkte du där? Ju mer man har jobbat ju lättare blir det naturligtvis.

Respondent (A): Ja alltså läroplanen har man och sen så har man väl det här att man ser att barnen ska må så bra som möjligt, att de fungerar i leken... alla de här bitarna, jag menar det är väl det man går efter trygga, harmoniska barn det är väl något som man liksom jobbar med... jag kan dra ett exempel som att vi har ett litet barn som har språkproblem alltså uttalsproblem... då kan man ju säga liksom att då kan man lägga verksamheten lite efter det. Hon ska ju liksom ha lite övningar med rim och ramsor sånt man gör ändå men man kanske gör det lite extra. Det här med att forma munnen och blåsa och göra bubblor och allt sånt...

Då endast en av de intervjuade nämner någon form av lärandeteori kan man fråga sig hur väsentligt det är att använda sig av dessa teorier ute i verksamheten och vilken betydelse detta får för barnen. Övriga pedagoger menar att lärandeteorier inte är något man diskuterar i arbetslaget. Andra pedagoger menar att man utgår från varje barn och bygger upp en strategi efter barnets behov.

Tankarna hos de intervjuade kring betydelsen av ett gemensamt förhållningssätt kan variera något.

Respondent (M): Alltså vi har nog inte suttit och diskuterat ... jag har i och för sig jobbat här två år om jag nu ska utgå från detta, och jag har väl inte direkt varit med om det tidigare heller att man har suttit ner och pratat om hur man, utan vi har ju våra utbildningar att luta oss tillbaka på, man bemöter ju alla barn utifrån deras förutsättningar och det ska vi ju bara klara av jag menar det ingår ju på något sätt. Det är inte så att vi sitter och funderar på hur vi ska bemöta Kalle just kanske utan alla ju unika ändå.

Respondent (S): ... de ja jobbar med nu, vi har jobbat länge så vi har rätt så mycket erfarenhet... som man har i bakhuvudet sen är det inte alltid att man vet var det kommer ifrån... sen läser man ju alltid man försöker ju få ny litteratur och läsa och det händer ju väldigt mycket hela tiden... sen har inte jag jobbat i detta arbetslaget med speciellt så många barn i behov och speciellt inte utåtagerande utan vi har tysta barn och då har man ju en strategi. Men så som vi har det nu så har vi ju ett barn då som vi är väldigt fyrkantigt mot, vi tar alltid emot på samma sätt, gör alltid på samma sätt, talar alltid om precis vad som ska hända under dagen ... skulle de va så att vi bara helt plötsligt får för oss att gå till skogen så kanske vi inte kan göra det, för det kan bli bom stop, det kan bli katastrof för barnet ifråga... att vara väldigt tydlig och missar man det så kan det ta väldigt lång stund innan det blir bra igen.

Tankarna skiljer sig något åt, någon pedagog tycker att man ska kunna möta alla barns behov med hjälp av den kunskapen man har fått i sin utbildning och menar att förhållningssättet inte är något man diskuterar. Andra menar att man har mycket erfarenheter som man kan använda i olika situationer för att möta barnet/barnen. Här framkommer också att pedagogen tycker att det är viktigt att ta del av ny kunskap genom litteratur. Förskolläraren ger även exempel på hur arbetslagets strategi/förhållningssätt kan se ut i praktiken, pedagogen menar att det i detta fallet är viktigt med fasta rutiner för barnet i fråga.

Pedagogernas tankar kring förändring

För att anpassa verksamheten och förhållningssättet efter de barn som är i behov av särskilt stöd kan man behöva göra vissa förändringar beroende på vilka barn man har i gruppen. Hur dessa förändringar ser ut kan variera. Men vilka förändringar är det egentligen man kan behöva göra i verksamheten och vem/vilka eller vad är det som behöver förändras och hur kan dessa förändringar se ut. Flera av pedagogerna talar bland annat om att dela in barnen i mindre grupper som en förändring.

Respondent (T): Så mycket som möjligt att dela upp i mindre grupper för att ändå få den ron eller att man har större möjligheter att observera och stödja så ofta vi kan... att vi planerar såna situationer och aktiviteter men det är små små saker som gör också att jag liksom tänker hela tiden på vem ska han sitta bredvid, liksom att man inte utmanar ödet ... utan man tänker igenom placeringar i vilken turordning... men försöker skapa de bästa förutsättningarna för det problemet som barnet har... Om man har en bra relation så använder jag som jag sa barnen också som ett medel till att hjälpa det barnet som har särskilt behov... man lär ju känna alla barn så vet jag vilka kvaliteter de har så kan jag använda barnen till att hjälpa barnen känna sig omtyckta... men som vi säger miljön, mindre grupper, använda barnen, vårt förhållningssätt som gör att barnet får de bästa förutsättningarna och föräldrasamverkan också då... vi har ju haft det här med bilder... exempelvis ett barn som behövde struktur och ville veta under dagen vad som händer då hade vi bilder... så att man kan se vad kommer efter vi haft vilan, vad kommer efter vi vart ute, att man hade rutinerna i bilder... det återkommande de skapar då en trygghet...

Respondent (A): ... vårt förhållningssätt alltså vårt... vi vuxna hur vi ska förhålla oss till barnet och hur vi ska förhålla oss till de andra... hur säger vi och hur gör vi... alltså det här med leken är ju så viktigt det vet vi ju, det är ju där det sker så mycket och det är ju där man lär sig så mycket och så vidare så att man tänker så att barnet slussas in så bra som möjligt i lek situationer... men att man behöver ju finnas med lyssna, se, höra... sen är det också det här som man kanske ska tänka på om man hjälper det här barnet att fungera i sin lek så kanske de andra barnen har nytta utav det också... Sen kan det ju också va en sån här grej att just den här typen av barn kanske funkar bättre med någon speciell person i arbetsteamet och det får man också vara så pass öppen och säga... och kanske bejaka detta barn att det är faktiskt bättre när du är med där... och det får man ju inte ta som kritik...

Respondent (G): ... alltså den största grejen tror jag det är väl miljön... alltså man kanske ska minska stimulansen, kanske inte ha så mycket grejor framme för blotta ögat om man säger så man kan ha det strukturerat ändå...

Respondent (S):... vi diskuterar de mycket och det blir ofta efter vi har tänkt efter, hur har det fungerat den sista månaden och vad har hänt... vill du att jag ska ta ett exempel... det var väldigt långa utdragna avsked och varje gång det blev ett långt utdraget avsked så tog det kanske 1 timme innan hon kom in i gruppen... då tog vi upp detta i arbetslaget och sen med föräldrarna och bestämde att vi skulle byta förälder som lämnar. Och en kram i hallen, sen går han. Och det var ju liksom efter en diskussion... så får man ju tänka hela tiden, hur kan vi göra för att underlätta...

Flera pedagoger diskuterar vikten av att se till att man i förskolan kan dela in barnen i mindre grupper för att barn i behov av särskilt stöd ska få bästa möjlighet till utveckling. Någon pedagog tar även upp vikten av att man som vuxen ser till att inte utsätta barnet för situationer där det känner misslyckande och menar att man som pedagog kan undvika detta genom att till exempel tänka på barnets placering vid samling och måltider osv. Vidare är det till fördel om man ser barnen i gruppen som en tillgång där man kan använda sig av deras kvaliteter så att barnen har möjlighet att lära av varandra. Pedagog T visar även exempel på hur de har förändrat verksamheten för att tillmötesgå barnets behov, i detta fallet använde de sig av bilder så att barnet kunde se vad som skulle hända under dagen. Detta menar pedagogen skapar en trygghet för barnet.

Respondent A lyfter fram att man som pedagog måste kunna förändra sitt eget förhållningssätt gentemot barnet och tillsammans diskutera vilket agerande man har gentemot barnet. Hon tar även upp att den vuxne ska finnas som stöd för barnet i behov av särskilt stöd i exempelvis leken så att barnet får en positiv upplevelse som han/hon kan känna trygghet i. Pedagogen menar också att man som pedagog måste kunna se att det kanske är någon i personalgruppen som fungerar bättre tillsammans med barnet än andra i gruppen. Det är då viktigt att som pedagog kunna se det och ta vara på det stödet som just den pedagogen kan ge barnet.

En annan av pedagogerna kommer även in på material, att man tänker igenom den miljön barnet befinner sig i. Hon menar att man ibland kan behöva ta bort material för att minska stimulansen för barnet och på så sätt blir det lättare för barnet att hantera miljön. Respondent S tar även upp exempel från verksamheten där arbetslaget ändrade sin strategi för att barnet skulle få det bättre. Pedagogerna förändrade tillsammans med föräldrarna för att på ett bättre sätt kunna möta barnets behov.

Uppföljning av barn i behov av särskilt stöd

En del av pedagogerna ger exempel på hur de går tillväga när de följer upp barnet för att se vad de behöver göra för att barnet ska få en bättre situation i förskolan. Hur man gör varierar något men många av dem nämner åtgärdsprogram när de följer upp barn i behov av särskilt stöd.

Respondent (S): Jag skriver utvärdering, försöker skriva en gång i veckan... om det är mitt ansvarsbarn så skriver jag... hur den veckan har varit sen diskuterar vi det på kvällsplaneringarna... och efter det så utvärderar jag på åtgärdsprogrammet hur det har gått och tar upp de här förändringarna och sen så skriver vi ju nya åtgärder en gång per termin skriver vi just nu.

Respondent (T): ... när man observerar att det är ett barn med särskilt behov då pratar man ju om det, vi behöver observera det allihop och vi har ju samtal med varandra och reflekterar och tycker och funderar på hur ska vi hjälpa barnet på bästa sätt... och ibland så misslyckas vi och ibland lyckas vi... När man lyckas så kan man gå vidare och lägga på mer och mer liksom mål med vårt agerande gentemot barnet... ett sätt som är väldigt bra också är ju om ett barn har ett speciellt intresse, så är det ju ett jättebra tema att jobba inom för att har man intresse så får du också motiverade barn och det är när de är motiverade som man liksom kommer mycket längre...

...vi är medvetna om Ecers metoden eller skalan som gör att man mäter kvaliteten i förskolan, man kan luta sig mot det att man ser olika situationer också bedömer man hur är det i våran grupp här... i personalgruppen så gör man var och en för sig och så sen jämför man och så ser man om man tycker olika och varför tycker vi olika, har vi sett olika eller är det så här och så har man diskussions underlag...

Pedagog (K): ... de barnen som vi har nu då som vi har åtgärdsprogram för de följs ju upp... alltså vi utvärderar ju åtgärdsprogrammen ibland tillsammans med föräldrar och specialpedagog och så upprättas det ju ett nytt åtgärdsprogram... eller man kan avsluta det om man tycker det men utvärdering ska ju ske...

Pedagogerna visar att det är viktigt att kontinuerligt följa upp barnet men hur man går tillväga kan se något olika ut. Någon skriver anteckningar för att dokumentera och utvärdera vad som händer för att sedan ta upp detta i arbetslaget och arbeta vidare med lösningar som bättre kan passa barnets behov. Flera av pedagogerna tar upp arbetslagets betydelse, att man kan diskutera och ta del av varandras tankar och idéer för att finna en bra lösning på hur barnet kan få det bästa stödet. Respondent T tar upp barnets intresse som något man kan jobba vidare

på för att barnet ska få ett bättre stöd i sin utveckling. Hon tar även upp att ett sätt som de följer upp verksamheten på är genom att använda sig av ECERS metoden (se s.12) som innebär att man på så sätt kan synliggöra vad man behöver förbättra/förändra för att få en bättre kvalitet i verksamheten och för att på ett bättre sätt kunna bemöta barnet. De flesta pedagoger nämner åtgärdsprogrammet där de skriver mål för hur och vad som ska förändras för att barnet i behov av särskilt stöd ska få det bättre.

En del pedagoger kommer mer än andra in på betydelsen av att reflektera över sin egen roll och förstå vilken påverkan pedagogen själv har på barnet/barngruppen.

Respondent (G): ... det är oerhört viktigt att man diskuterar hur man tänker, man kan göra på olika sätt och det är viktigt att man förstår varför man gör en sak... de kan va en sån enkel grej som en personal gör någonting som man kan reagera på och sen gör man likadant själv, också tänker man oj jag gjorde ju också så...

Respondent (S): ... idag är ett typ exempel där vi gjorde helt galet... hon var med oss på rörelse lek och har inte varit det, men vi var så lite barn så vi tänkte vi tar in alla och det kom ju så... Så det kommer ju stå i min bok då, det får jag ju ta upp sen men samtidigt så det är ju sånt som kan hända men man måste ändå ha det i tankarna att då kanske det är bättre att man... ja och det kanske hade funkat om vi hade förberett mer en dag innan, att nu får du vara med på rörelseleken, men det blev ju ganska snabbt beslut och så är ju vardagen det är inte alltid man kan förhindra det heller men att man har det i tanken.

Pedagogerna ovan visar på en medvetenhet och insikt om sitt eget agerande. De tar upp exempel där de reflekterat över varför det blev som det blev i en viss situation och visar att de som pedagoger är medvetna om att de möjligen behöver agera på ett annat sätt gentemot barnet i en viss situation. De menar att det är sådant som kan hända i verksamheten men det viktigaste är att man är medveten om vad som hände och drar lärdom av det för att utvecklas som pedagog.

Sammanfattning

Förskollärarna tar här upp betydelsen av *arbetslaget* och nästan alla menar att det är väsentligt att man har ett gemensamt förhållningssätt för att på bästa sätt kunna möta barn i behov av särskilt stöd. Flera av de intervjuade talar om betydelsen av att ha en ständig dialog i arbetslaget vad gäller deras förhållningssätt gentemot barnen. De flesta förskollärarna menar också att de skapar ett förhållningssätt i arbetslaget och hur det kan se ut beror på vad barnet är i behov av. En förskollärare tar upp *lärandeteorier* och menar att det är något hon själv utgår från i arbetet med barnen. Förskollärarna menar att när det gäller att förändra en situation för barn i behov av särskilt stöd kan det handla om flera olika saker som att förändra *barngruppen* och dela in i mindre grupper, att förändra och *reflektera över sitt eget förhållningssätt* som förskollärare och att *förändra miljön*. Flera av förskollärarna talar också om *uppföljning av barn i behov av särskilt stöd* och menar att det är viktigt att på något sätt följa upp barnet för att veta hur man ska arbeta vidare.

Faktorer av betydelse för pedagogernas arbete

Pedagogernas förhållningssätt är av stor betydelse för hur verksamheten ser ut och de har stora möjligheter att göra förändringar i förskolan. Det man inte får glömma är att pedagogerna har vissa förutsättningar som inverkar på deras möjlighet att göra förändringar i verksamheten och att möta varje barns behov. Sådana förutsättningar kan exempelvis vara att förskollärarna erbjuds fortbildning eller att de får ha sin planeringstid.

Pedagogernas tankar kring faktorer av betydelse för deras möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd

När man talar om barn i behov av särskilt stöd och möjligheterna att möta dessa barn på ett bra sätt i verksamheten tar många av pedagogerna upp att det delvis handlar om vilka resurser man har i verksamheten. Pedagogerna har något olika syn på vilka resurser det är som verksamheten behöver för att barn i behov av särskilt stöd ska ha större möjligheter att få det stöd de behöver.

Respondent (K): ... personalens utbildning tycker jag har ganska stor betydelse eller pedagogernas kunskap kan man väl säga... jag tror att man behöver mer tid i de grupperna självklart... mer samtal med varandra i arbetslaget är ju jätteviktigt och att planera verksamheten för barnen.

Pedagog (S): För stora barngrupper oftast är ju en stor sak i det hela och det är ju pengar i botten. Att det inte finns tillgång, alltså jag skulle vilja ha mycket fler specialpedagoger ute i barngrupperna...

Pedagog (A): ... en annan viktig faktor tycker jag är det här hur vi som pedagoger jobbar tillsammans, att vi får liksom ha vad jag ska säga arbetsro, att vi kan få bolla våra tankar och idéer... Det är ju så mycket som vi ska räkna till för så att säga va, men att vi får ha vår planeringstid... sen det här att vi får utbildning/fortbildning det tycker jag är en viktig grej, och så att vi har vår specialpedagog... att vi kan prata diskutera tillsammans och hon kan ge oss goda råd... Sen att det är viktigt att liksom att våra önskemål då att vi som jobbar i verksamheten att vi kan förmedla oss att vi har lyhörda chefer... nog tycker vi att det skulle läggas mycket mycket mer resurser på förskolan...

Pedagog (G): ... miljön alltså lokaler det är oerhört viktigt faktiskt sen är det ju också barnantalet. Jag tror inte alltså man säger många gånger att man tar en extra pedagog men många gånger tror jag... att det är bättre att minska antalet barn. Jag tror inte att man mår bättre med fler personal i en så stimmig miljö...

Pedagog (M): ... det är så pass tungt i förskoleverksamheten idag... och färre personal nu än vad vi hade förr om man säger för tio år sen... det är svårare att se varje barn individuellt idag för det finns ju inte tid...

Pedagogerna tar upp flera olika saker som inverkar på deras möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd. Någon menar att pedagogernas *utbildning* har betydelse för hur man kan möta barnets behov. Det framkommer också att om pedagogerna hade haft mer *tid att planera* och

diskutera verksamheten hade de också kunnat möta barn i behov av särskilt stöd på ett bättre sätt. En del av pedagogerna anser att man har fått *för mycket andra uppgifter* som pedagog i verksamheten och detta gör att det blir mindre tid till barnen. Någon tycker också att man behöver *fler specialpedagoger* ute i barngrupperna.

Fortbildning och *utbildning* är något som flera pedagoger tycker är viktigt för att kunna hålla en bra kvalitet i verksamheten. Det framkommer också att det är av betydelse vilka *chefer/ledning* man har i verksamheten och om dessa är *lyhörda* för pedagogernas behov för att på bästa sätt möta barn i behov av särskilt stöd. Pedagog M pekar på svårigheten med *att se varje barn individuellt* i verksamheten då det är *för lite personal*. Några pedagoger menar att *barngrupperna är allt för stora* och att det är bättre att minska antalet barn i grupperna än att ta in en vuxen till i verksamheten. Här framkommer även att *vilka lokaler* man har till sitt förfogande kan vara en sak som berör barnen.

En av pedagogerna visar på att det finns både fördelar och nackdelar med de stora barngrupperna det beror på hur man ser det.

Pedagog (T): ... det är ju stora barngrupper de e ju liksom det kan vara negativt så samtidigt så kan det också vara positivt för det beror på hur du ser barngruppen och hur du handskas med den stora barngruppen, för att ju fler barn du har desto fler resurser kan det också finnas, kvaliteter hos barn... sen är det ju också att det finns flera lekkamrater som man kan finna en vän i liksom. Så att det är som jag säger att du har stora barngrupper men försök göra de bästa av situationen då. Se det som en möjlighet istället... men det är klart att det blir ju tyngre... Det krävs ju mycket planering bakom det och det är fler som ska ses, det är fler som ska ha stimulans och miljöerna är ju jätte viktig då också att man har rätt miljöer och rätt material.

Pedagogen ovan visar på att man kan välja att se exempelvis de stora barngrupperna som en tillgång för verksamheten. Hon menar att det beror på hur man som pedagog väljer att se barngruppen. Här kan man fundera över vilken betydelse pedagogens egen inställning till arbetet har för barnen och verksamheten. Kanske är inte de stora barngrupperna något problem om man väljer att se på det från pedagogs T perspektiv.

Föräldrakontakt

Samarbetet med föräldrarna är en viktig del i förskolan för att på bästa sätt kunna stödja barnet. Många av pedagogerna tar upp att föräldrakontakten är av stor betydelse när man arbetar med barn i behov av extra stöd.

Pedagog (K):... man får vara extra noga när man har de här barnen att man hela tiden informerar föräldrar... Ibland kan man behöva hjälp av föräldrarna också... det är också viktigt att de känner sig delaktiga... alltså det är ju mer föräldratid med de här alltså om man till exempel har 3,4 barn med behov utav mer åtgärder så behövs det ju mer tid till föräldrakontakt...

Pedagog (T): ... föräldrar är ju också inblandade om vi känner att det är ett barn med särskilt behov... att man kör parallellt, att man har samma målsättning... hur kan vi hjälpa till både hemma och här att ha samma målsättning... och så har man uppföljning sen då med föräldrar, man har ju sån handlingsplan så ser man hur det gått och så kan man göra nya mål...

Pedagog (A): ... föräldrarna är ju med under resans gång... så att man får liksom en bild av hur föräldrarna upplever det...

Pedagog (S): ... föräldrabiten alltså har man med sig föräldrarna så går det lättare, har man inte det så kan det va alltså för det första så får man ju ingenting göra om man inte har föräldrarna med sig, samtidigt så jobbar man ju ändå men då jobbar man ju lite i motvind...

Pedagogerna tycker att föräldrakontakten är särskilt viktig när det gäller barn i behov av särskilt stöd. För att bättre kunna stödja barnet så menar pedagogerna att samarbetet med föräldrarna är väsentligt. På så sätt kan man ha ett liknande förhållningssätt både hemma och på förskolan och man kan tillsammans sträva mot samma mål. Därför kan man också stödja barnet på ett bättre sätt om man har ett bra samarbete med föräldrarna. Någon menar också att det är viktigt att få föräldrarnas perspektiv på hur de upplever barn som är i behov av särskilt stöd.

Sammanfattning

Förskollärarna talar här om förhållanden som skulle kunna förändras så att de skulle ha möjlighet att möta barn i behov av särskilt stöd på ett bättre sätt. Här handlar det alltså om sådant som kan vara svårare för förskollärarna att påverka, som exempelvis beslut som politiker eller annan ledning tar. Det handlar framförallt om stora *barngrupper*, *planeringstid*, *personalens utbildning/fortbildning*, vilka *lokaler* man har tillgång till och tidsbristen som innebär att det blir svårare att *se varje barn individuellt*. Flera av pedagogerna tar även upp *föräldrakontakt* och att detta är en viktig del när det gäller barn i behov av särskilt stöd.

Diskussion

I diskussionen som följer nedan kommer jag att relatera resultatet i min undersökning till litteratur och tidigare forskning som jag tagit upp i arbetet. Rubrikerna i diskussionen är valda efter vad som framkommit i intervjuerna där förskollärarna tar upp olika aspekter av betydelse för förhållningssättet gentemot barn i behov av särskilt stöd. Rubrikernas indelning ser jag som olika komponenter i pedagogernas förhållningssätt. De delar som framkommer i resultatdelen är: *lärandeteorier, barnsyn, arbetslaget, förmåga till reflektion över sitt eget förhållningssätt, uppföljning av barnet, fortbildning/utbildning, planeringstid, ledningen/chefernas betydelse, barngruppen, miljön, tid att se varje barn individuellt, pedagogerna har för mycket arbetsuppgifter utöver barngruppen samt föräldrakontakt.*

Definition av barn i behov av särskilt stöd

Som framkommer i resultatet så tycker de flesta pedagogerna att barn i behov av särskilt stöd kan vara barn som av fysiska eller psykiska skäl är i behov av särskilt stöd. Det kan också vara tillfällen som gör att barnet är i behov av särskilt stöd, detta kan man tolka som att barnet i vissa situationer kan vara i behov av särskilt stöd men inte i andra.

Enligt skolverket beskrivs de barnen som är i behov av särskilt stöd enligt följande:

”Barn som av fysiska, psykiska orsaker eller av andra anledningar är i behov av särskilt stöd skall få detta. Utformningen av stödet ska göras med hänsyn till barnets behov och dess förutsättningar” (Skolverket, 2010). Palla skriver i sin rapport att: ”Barn i behov av särskilt stöd är ingen enhetlig grupp. Barn kan av olika anledningar och med varierande intensitet behöva olika typer av stöd. Likaså kan stödet vara av mer varaktig karaktär eller ske under en mer avgränsad period. Vidare kan stödet kopplas till såväl individ-, som grupp- eller organisationsnivå” (Palla, 2009, s.20).

I läroplanen står det att förskolans uppdrag är att: ”Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar” (Lpfö98, s.8). I skollagen står bland annat att: verksamheten i förskolan ska utgå och utformas efter barnets behov (Skolverket, 2§). Alltså det är verksamheten som ska förändras och anpassas efter barnens behov inte barnet som ska anpassa sig efter verksamheten.

Bilden av barnet

Relationellt eller kategoriskt perspektiv

Flera av pedagogerna tar upp saker som man kan behöva förändra för att barn i behov av särskilt stöd ska få det bättre. De talar bland annat om att man kan göra förändringar i miljön, dela in i mindre grupper, förändra sitt eget förhållningssätt. Persson (2007) tar upp vikten av att se verksamheten ur ett relationellt perspektiv där man ser vad som händer i samspel med andra och inte enbart ser till en individs beteende. Även Skolverket (2002) tar upp det relationella perspektivet och menar att det gäller alla som ingår i verksamheten, därför måste också alla hjälpas åt för att lösa svårigheterna. Detta tar även några av pedagogerna upp, och menar att det är viktigt att alla förstår vad det handlar om när det gäller barn i behov av särskilt stöd och att detta diskuteras så att alla

arbetar mot samma målsättning. En av pedagogerna tar även upp att man börjar med att diskutera hur situationen ser ut istället för att peka på ett enskilt barn.

Det som har framkommit i intervjuerna kan man tolka som att samtliga pedagoger troligen har ett relationellt synsätt på verksamheten. Under intervjun formulerar sig någon pedagog dock exempelvis: ”man försöker skapa de bästa förutsättningarna för det problemet som barnet har...” Detta kan man tolka som att det är barnet som har problemet. Persson (2007) tar här upp det kategoriska perspektivet som innebär att man ser att orsakerna till barnets agerande ligger hos barnet självt. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) skriver att hur vi vuxna väljer att se på barnet är av betydelse om vi visar tilltro till barnets förmåga och om vi väljer att se barnets brister eller möjligheter.

Lärandeteorier

Pedagogerna nämner olika strategier och tillvägagångssätt när det gäller barn i behov av särskilt stöd, där många menar att man lägger upp en strategi utifrån vad det enskilda barnet behöver. En av förskollärarna nämner att hon utgår från en lärandeteori i sitt arbete med barnen. Hon tar här upp Vygotskij och att barnen lär i samspel med andra, att lärandet är en process som får ta tid. Dysthe (2003) skriver att Vygotskij förknippas med den sociokulturella teorin om barns lärande som innebär att lärandet sker i samspel med andra där processen är det väsentliga, inte resultatet. Vygotskij menar att det stöd barnet får av omgivningen är avgörande för dess lärande. Han tar även upp barnets närmaste utvecklingszon och menar att där befinner sig det som ligger i utveckling hos barnet. Därför är det väsentligt att man möter barnet där det befinner sig i lärandet för att kunna ge barnet det stöd som det behöver.

I Piltz-Maliks & Sjögren Olssons (1998) undersökning framkommer att det är viktigt för verksamheten att man diskuterar lärandestrategier. Det innebär också att det är av betydelse att man i arbetslaget diskuterar vad olika lärandeteorier innebär och hur olika lärandeteorier i sin tur påverkar verksamheten. De menar att diskussion också är viktigt för pedagogerna själva för att se hur man som pedagog påverkar barnet/barnen. För att pedagogerna ska ha möjlighet till detta visar studien också att pedagogerna måste få redskap, till exempelvis mer tid för att diskutera detta. Ahlberg (2009) delar denna uppfattning och menar vidare att omedvetet eller medvetet blir de styrande för verksamheten.

Barnet

Någon av pedagogerna tar upp betydelsen av att lyssna på barnet och att se hur hon/han reagerar på det man gör, alltså vara lyhörd för det som barnet signalerar. Hon menar vidare att det är viktigt att vara öppen för att ”testa” andra saker som barnet visar intresse för. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) tar upp betydelsen av att utgå från barnet för att möta deras intresse och förutsättningar. De menar vidare att det är väsentligt att man som pedagog förstår att barnet har ett syfte med sitt handlande och att det därför är viktigt att man är beredd att ändra sin egen planering som pedagog och följa barnets intentioner. Barnet påverkas som individ av responsen från den vuxne.

Även Rye (2009) skriver om betydelsen av att det barnet signalerar blir mottaget på ett tillfredsställande sätt. Rye menar vidare att de erfarenheter barnet bär med sig påverkar dess

självkänsla och vilken tillit han/hon känner till sin egen förmåga. En pedagog menar att barnen ofta är i behov av tydlighet. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) skriver att det är viktigt med struktur och rutin i verksamheten eftersom det innebär trygghet för barnet samtidigt som det är viktigt att ta vara på den spontanitet som kommer från barnet. Rye (2009) skriver att i de sammanhang där barn i behov av särskilt stöd känner sig obekväma i miljön är det viktigt att den vuxne är där för att stödja barnet så att det blir en positiv upplevelse för barnet.

En av pedagogerna tar upp betydelsen av att man som pedagog är med i barnens lek och stödjer barnet som är i behov av särskilt stöd. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) menar att pedagogerna har en viktig roll i barnens lek. När pedagogerna deltar i leken har han/hon också möjlighet att stödja barnets utveckling. Förskollärarna kan vara en förebild för barnen i leken samtidigt som de kan se till att varje barn får möjlighet att delta. Det är också viktigt att tänka på att barnen lär av varandra och att använda detta som en tillgång.

Arbetslaget

En av pedagogerna menar att deras arbetssätt/strategier inte är något de diskuterar i arbetslaget. Hon anser att man med hjälp av sin utbildning ska klara av det men menar att man har någon form av strategi. Andra pedagoger menar att de har mycket stöd i den erfarenhet de besitter. Johansson (2003) skriver att förhållningssättet vad gäller både arbetslaget och gentemot barnen är av stor betydelse för verksamheten. Hon menar att detta är viktigt för att få en trygghet och stabilitet i verksamheten.

Nästan alla pedagogerna tycker dock att det är viktigt med ett gemensamt förhållningssätt. Johansson (2003) menar att många arbetslag har ett gemensamt förhållningssätt i verksamheten och att detta visar på att det finns ett intresse hos pedagogerna att utveckla verksamheten. De flesta pedagogerna tycker i likhet med Johansson (2003) att det är viktigt att man kan diskutera olika saker i arbetslaget för att komma fram till hur man på bästa sätt ska förhålla sig till barnen för att bidra till deras utveckling. Johansson menar att man på så sätt får möjlighet att se verksamheten från olika perspektiv och reflektera över sitt förhållningssätt. I arbetslagen där pedagogerna hela tiden har en dialog med varandra och reflekterar över sitt förhållningssätt finns det också större möjlighet till utveckling, vilket också visar sig i samspelet med barnen. Detta innebär dock inte alltid att verksamheten håller en god kvalitet, då strategier i arbetslaget också kan utvecklas så att man istället ser barnen som problem. Även Piltz-Maliks & Sjögren Olsson (1998) visar på betydelsen av pedagogernas förhållningssätt för att få harmoni i barngruppen och på bästa sätt kunna bemöta barn i behov av särskilt stöd.

Metakognition

Några av pedagogerna påtalar mer än andra betydelsen av en medvetenhet om att reflektera över sin egen roll i verksamheten. En av pedagogerna tar upp ett exempel där de gjorde en förändring i verksamheten som innebar kaos för ett av barnen. Hon menar att detta borde ha gjorts på ett annat sätt och möjligen skulle det fungera bättre om de till en annan gång förbereder barnet bättre på förändringen. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) menar att för att främja barnets utveckling är det viktigt att man är uppmärksam på hur barnet upplever

olika situationer, och att man är medveten om sin egen påverkan och på vilket sätt som är lämpligast att bemöta barnet. De skriver vidare att det är betydelsefullt att man reflekterar över sitt arbete för att verksamheten ska kunna utvecklas. Det är viktigt att se sin egen påverkan på verksamheten både positivt och negativt.

Haug menar att för att kritiskt kunna granska verksamheten är det viktigt att man har olika verktyg för att dokumentera den (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999). En av pedagogerna säger att de använder sig av ECERSmetoden för att kritiskt granska verksamheten. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) menar att detta är ett verktyg man kan använda sig av för att granska verksamheten. Med hjälp av ECERS materialet kan man utvärdera vilken kvalitet man håller i förskolan och man kan på ett konkret sätt se om man når upp till de mål man har inom verksamheten.

Dokumentation

Pedagogerna tar upp dokumentation på olika sätt. En av pedagogerna dokumenterar bland annat genom att skriva i en loggbok. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) tar upp dokumentationen som ett viktigt redskap för att synliggöra vad som händer i verksamheten. Genom dokumentationen kan verksamheten utvecklas vidare. De menar att det handlar både om att dokumentera barnens utveckling och sitt eget arbete. Dokumentationen kan ske genom att man exempelvis antecknar kontinuerligt i en bok på så sätt kan pedagogen se sin egen och barnens utveckling i verksamheten.

Många av pedagogerna använder sig av åtgärdsprogram för att dokumentera och följa upp barn i behov av särskilt stöd. Sandberg & Norling (i Sandberg, 2009) skriver att det är viktigt att följa upp barnet och dess utveckling så att man tar reda på vilka svårigheterna är. De menar vidare att det kan vara stor variation i vilket bemötande barn i behov av särskilt stöd får. De menar att detta har att göra med förhållningssättet och förmågan av att inta ett barnperspektiv (Sandberg, 2009). Larsson-Swärd (1994) skriver att för att följa upp barn i behov av särskilt stöd så upprättar man oftast ett åtgärdsprogram. I åtgärdsprogrammet kan man tydligare se barnets utveckling och på så sätt veta vilka framsteg som görs och vad man behöver arbeta vidare med. En av pedagogerna menar att man använder sig av åtgärdsprogrammet en längre tid men att man också kan avsluta det när som helst. Larsson-Swärd (1994) menar att ett åtgärdsprogram kan finnas en kortare eller längre tid beroende på vilka behoven är. I åtgärdsprogrammet skriver man ner de mål som sätts upp för barnets utveckling och hur man ska nå målen. Här är det också viktigt att se vilket ansvar pedagogen har för att man ska kunna nå målen. Åtgärdsprogrammet följs sedan upp regelbundet för att se hur det man dokumenterat utvecklats och om förändringar behövs göras i det man tidigare skrivit ner. Syftet med åtgärdsprogrammet är att kartlägga och förebygga problem liksom att få förståelse för barnets agerande. Barn, pedagog, föräldrar och vid behov andra professionella som exempelvis specialpedagog deltar i upprättandet av åtgärdsprogrammet.

Miljöns betydelse

En del av pedagogerna tar upp betydelsen av att göra förändringar i miljön för att förbättra för barn i behov av särskilt stöd. En av pedagogerna menar att man exempelvis kan behöva minska

stimulansen och inte ha så mycket material framme. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) menar att barnet ständigt befinner sig i samspel med miljön vilket innebär att miljön har stor påverkan på barnet. De tar vidare upp att miljön ”innefattar både miljös fysiska utformning, material, samspelet mellan barn och vuxna och mellan barnen samt det klimat eller atmosfär som råder i verksamheten” (s. 89). Därför menar de att det också är viktigt att vara medveten om miljös påverkan på barnet och att den bör ordnas för att främja barnens utveckling. En pedagog menar att de lokaler där verksamheten är förlagd också påverkar deras möjligheter. Pramling Samuelsson & Sheridan (1999) skriver att det är viktigt att man som pedagog tänker igenom hur man på bästa sätt kan använda lokalerna och hur exempelvis materialet kan anordnas för att på bästa sätt främja barnens utveckling.

Faktorer av betydelse för pedagogernas arbete

En av pedagogerna tar upp pedagogernas utbildning som väsentlig för att få en bättre verksamhet för barn i behov av särskilt stöd. Piltz-Maliks & Sjögren Olsson (1998) skriver om vikten av att pedagogerna har ett gemensamt förhållningssätt och menar att detta är en förutsättning för att man i arbetslaget ska kunna hantera olika situationer och finna gemensamma strategier i verksamheten.

Pedagogerna tar även upp betydelsen av att man har lyhörda chefer som lyssnar till pedagogerna som arbetar ute i verksamheten. Johansson (2005) menar att förskolan hela tiden befinner sig i förändring vilket bland annat har inneburit att budgeten i förskolan minskat. Detta har i sin tur gjort att ledningspersonal fått ansvar för fler avdelningar och förskolor vilket också resulterar i att det blir ett större avstånd mellan ledningen och verksamheten. För pedagogerna innebär detta att även de har fått ta ett större ansvar i verksamheten, exempelvis administrativa uppgifter. Johansson menar vidare att detta innebär att pedagogerna känner mer stress i arbetet då de känner att tiden inte räcker till (Johansson, 2005). Pedagogerna tar upp tidsbristen i verksamheten och menar då exempelvis betydelsen av att man ”får ha sin planeringstid”. Någon menar också att för lite tid gör det svårt att se varje barn individuellt. Johansson (2005) menar att när pedagogen får många andra arbetsuppgifter att ansvara för resulterar detta i mindre tid i barngruppen, och för planering och pedagogiska diskussioner. Samtidigt skriver Johansson att det positiva med detta är att pedagogerna fått en ökad kompetens. En studie av Birath & Wunge (1987) visar på dessa förändringar, det vill säga att pedagogerna i verksamheten ansåg att det fanns tillräckligt med resurser för att planera för en fungerande verksamhet. Palla (2009) menar att de som arbetar i verksamheten har ett ansvar för att se till att man ”får sin planeringstid” och att värna om denna. Hon frågar sig hur man ska kunna ha en målinriktad och lärande verksamhet om man inte har tid till planering, utvärdering och reflektion i verksamheten.

Flera av pedagogerna tar upp att de stora barngrupper som kännetecknar verksamheten idag gör pedagogernas arbete svårare, vilket även påverkar barnet. Johansson (2005) tar upp det pedagogiska dilemmat att ta hänsyn till barngruppen samtidigt som pedagogen ska ta hänsyn till det enskilda barnet. I en studie gjord på svenska förskolor av Utbildningsdepartementet (1999) framkommer det att förskolan håller en hög kvalitet vad gäller respekten för barnen och hänsynen till deras behov. De skriver dock att det är viktigt att följa upp kvaliteten i

förskolan då personalantalet minskar samtidigt som barngrupperna blir allt större. En av pedagogerna menar att om man har en ”stimmig” miljö så kanske det bästa inte är att ta in extra personal i verksamheten utan att det då är bättre om man kan minska antalet barn i gruppen. Redan i Birath & Wunges (1987) studie visade det sig att pedagogerna föredrog mindre barngrupper istället för att ta in fler barn och mer personal i verksamheten. Johansson (2005) skriver att de växande barngrupperna ofta innebär att verksamheten blir mer strukturerad än förut samtidigt som det blir allt svårare att ha överblick över hela barngruppen. Detta gör det svårare att nå de uppsatta målen som finns för verksamheten (Johansson, 2005).

En av pedagogerna tar upp att stora barngrupper även kan vara positivt och menar att det beror på hur man ser barngruppen. Hon menar att barnen är resurser med olika kvaliteter som det gäller att ta vara på i verksamheten, hon tar även upp att fler barn innebär att det finns flera lekkamrater. Johansson (2005) menar att en del pedagoger väljer att inte se svårigheterna utan ser istället möjligheterna i verksamheten. Hon menar att yttre villkor kan innebära svårigheter i verksamheten men att det då är viktigt att inte glömma sitt eget ansvar som pedagog och att man reflekterar över sin egen roll i verksamheten.

Föräldrakontakt

Flera pedagoger tar upp föräldrakontakten som betydelsefull när det gäller barn i behov av särskilt stöd. Någon pekar på att det är väsentligt att föräldrarna känner sig delaktiga och att det är viktigt att man tar hjälp från dem liksom att pedagogen i verksamheten är ett stöd för föräldrarna. Rye (2009) skriver att samarbetet med föräldrarna är av stor betydelse för barnets utveckling. För barn i behov av särskilt stöd är det viktigt att både förskolan och hemmet lär sig förstå barnet så att det kan bygga en trygg grund att stå på. Rye menar vidare att föräldern bland annat kan få stöd av pedagogen för att utveckla sin interaktion och kommunikation med barnet. Han pekar även på att det också kan vara tvärtom att pedagogen får tips och idéer från föräldrarna.

Pedagogerna tar upp att det är viktigt att man arbetar mot samma målsättning i hemmet och på förskolan och att man som pedagog funderar över hur man kan stödja barnet både i förskolan och i hemmet så att man tillsammans kan arbeta mot samma mål. Ottosson (i Sandberg, 2009) skriver att det är viktigt att föräldrarnas möte med pedagogen blir en positiv upplevelse där föräldrarna känner sig delaktiga och betydelsefulla, då finns det också möjligheter till samarbete. Ottosson menar att pedagogernas kunskap är av stor betydelse men när denna inte räcker till är det viktigt att pedagogen kan vägleda föräldrarna till andra professionella som till exempel specialpedagog (Sandberg, 2009).

Slutsatser

Det är svårt att dra några slutsatser generellt hur det är i förskolan och vad som påverkar förskollärarnas förhållningssätt vad gäller barn i behov av särskilt stöd. För att göra detta skulle det behövas en mer omfattande undersökning med bland annat ett större antal genomförda intervjuer. Slutsatserna jag kan dra av min undersökning är att det handlar om flera delar som påverkar förhållningssättet gentemot barn i behov av särskilt stöd. Det går alltså inte att peka på endast en sak. Det handlar om följande områden som pedagogerna identifierar som har betydelse för förhållningssättet gentemot barn i behov av särskilt stöd: *lärandeteorier, barnsyn, arbetslaget, förmåga till reflektion över sitt eget förhållningssätt, uppföljning av barnet, fortbildning/utbildning, planeringstid, ledningen/chefernas betydelse, barngruppen, miljön, tid att se varje barn individuellt, pedagogerna har för mycket arbetsuppgifter utöver barngruppen samt föräldrakontakt.* Alla dessa områden måste på bästa möjliga sätt utvecklas så att man exempelvis ser till att förskollärarna har möjlighet att ha den planeringstid de har rätt till för att på bästa möjliga sätt möta barn i behov av särskilt stöd. Det handlar dels om de beslut ledning och chefer tar för verksamheten men också om hur man som förskollärare ser på möjligheterna och tar tillvara på dessa på ett bra sätt.

Egna reflektioner

I undersökningen tycker jag att det har framkommit att pedagogerna till största delen har ett relationellt perspektiv till barn i behov av särskilt stöd. I något uttalande har det dock framkommit något som skulle kunna peka på ett kategoriskt perspektiv. Pedagogerna har visat på många aspekter av verksamheten som har betydelse för barn i behov av särskilt stöd. Jag tror framförallt att de pedagoger som har förmågan att reflektera över sin egen roll har stora möjligheter att utvecklas med verksamheten och på så sätt också utvecklas till en bättre pedagog. Någon av de intervjuade tar även upp att man som pedagog har ett val där man kan välja att se barnets och verksamhetens möjligheter eller brister. Detta tror jag också är högst väsentligt för att kunna utvecklas och få en god arbetsmiljö. En annan sak som framkommer är att endast en av förskollärarna nämner att de i sitt arbete med barnen utgår ifrån någon lärandeteori. Jag tror att det är av betydelse för verksamheten att man som pedagog har en teori eller flera teorier som man utgår ifrån. Detta tror jag bidrar till större självinsikt och en ökad medvetenhet om hur man påverkar barn i behov av särskilt stöd. Jag tycker att det är viktigt att diskutera detta i arbetslaget för att få förståelse för varandra men framförallt för att man tillsammans kan skapa ett gemensamt förhållningssätt gentemot barn i behov av särskilt stöd.

Reflektion över mitt eget tillvägagångssätt i uppsatsen

Något som kunde ha gjort arbetet mer intressant tror jag kunde varit om jag hade intervjuat 6 pedagoger från 6 olika förskolor. Detta tror jag kunde ha gjort resultatet något mer spännande då det möjligen kunde finnas lite mer skilda åsikter bland pedagogerna än om man arbetar på samma förskola. I intervjufrågorna kunde jag även på ett tydligare sätt ha påpekat att jag med olika faktorer menar förhållanden som hur exempelvis politiker och ledning påverkar verksamheten och förskollärarnas möjligheter att möta barn i behov av särskilt stöd. Det kan handla om till exempel stora barngrupper, lokaler och att förskollärarna ”får ha sin planeringstid”.

Vidare forskning

Det skulle vara intressant att följa upp de strategier/teorier pedagogerna nämner att de arbetar med i verksamheten. För att ta reda på detta skulle man kunna följa upp det som pedagogerna säger genom att göra observationer för att se hur deras arbetssätt ser ut i praktiken.

En annan del som skulle vara intressant att forska vidare på är att om möjligt göra intervjuer med barn i behov av särskilt stöd för att se hur de uppfattar det som sker i verksamheten. Beroende på vad barnet är i behov av för slags särskilt stöd skulle man i annat fall kunna observera dessa barn för att få en bild av hur barnet upplever verksamheten.

Man skulle även kunna intervjua föräldrar till barn som uppfattas vara i behov av särskilt stöd i förskolan, om hur de ser på förskoleverksamheten och sin egen delaktighet i förskolan. Här skulle man kunna intervjua några pedagoger och några föräldrar för att få en bild av deras samarbete och vilken relevans det har för barnet.

Referenslista

- Ahlberg, Ann (red). (2009). *Specialpedagogisk forskning En mångfasetterad utmaning*. Lund: Studentlitteratur.
- Birath, C.S & Wunge, J. (1987). "Barn med behov av särskilt stöd och stimulans": en undersökning av personalens attityder inom förskolan och skolan i Lidingö kommun. Examensarbete. Uppsala.
- Dysthe, O. (red.) (2003). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Esaiasson, P. (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (3.,[rev] uppl.) Stockholm: Nordstedt juridik.
- Gunnarsson, L., Martin Korpi, B. & Nordenstam, U. (1999). *Early childhood education and care policy in Sweden: background report prepared for the OECD thematic review*. Stockholm: Ministry of Education and Science in Sweden [Utbildningsdep.], Regeringskansliet.
- Johansson, E. (2003). *Möten för lärande: pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. Stockholm: Statens Skolverket.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson-Swärd, G. (1994). *Åtgärdsprogram: en metod i arbetet med barn i behov av särskilt stöd inom barnomsorgen*. Linköping: Linköpings Universitet. Institutionen för pedagogik och psykologi.
- Palla, L (2009). *En förskola för alla: tre artiklar om förskola och (special) pedagogik*. Kristianstad: Kunskapsgruppen för specialpedagogik, Sektionen för lärarutbildning, Högskolan Kristianstad.
- Patel, R. & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. (3., [uppdaterade] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Persson, B. (2007). *Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Stockholm: Liber.
- Piltz-Maliks, K & Sjögren Olsson, E (1998). *Vem vill leka med mig?: stora barngrupper och barn i behov av särskilt stöd*. Stockholm: Resursförvaltningen för skola och socialtjänst.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (1999). *Lärandets grogrund: perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Lund: Studentlitteratur.
- Rye, H. (2009). *Samspel, kommunikation och utveckling: barn i behov av särskilt stöd*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Sandberg, A. (2009). *Med sikte på förskolan: barn i behov av stöd*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur. (red).

- Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket (: *några perspektiv*. Stockholm: Statens skolverk. 2002). *Att arbeta med särskilt stöd*
- Skolverket. (2010). Hämtat den 10/12 2010 från: www.skolverket.se/sb/d/472
- Skollagen (1985). Hämtat den 10/12 2010 från:
www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100
- Tideman, M. (red). (2000). *Perspektiv på funktionshinder & handikapp*. ([Ny utg.]). Lund: Studentlitteratur.
- Utbildningsdepartementet (1998). *Läroplanen för förskolan, Lpfö98*. Stockholm: Fritzes.
- Vygotskij, L. S. (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.

Bilaga. Intervju frågor

Tema 1: Deltagarna

Vad har du för utbildning?

Hur länge har du arbetat inom yrket?

Tema 2: Begreppet barn i behov av särskilt stöd

Vilka barn anser du är barn i behov av särskilt stöd?

- Hur tänker/resonerar du kring barn i "behov av särskilt stöd"?

Tema 3: Förhållningssätt inom arbetslaget

Om ni har eller har haft barn i behov av särskilt stöd i verksamheten har/hade ni i arbetslaget någon gemensam strategi för hur ni hanterar barn i behov av särskilt stöd?

- Om ni upplever att en situation kring ett barn är ohållbar hur går ni tillväga?

Tema 4: Olika perspektiv

Vad tycker du är viktigt att tänka på när man diskuterar vad man behöver förändra för barn i behov av särskilt stöd?

- Exempel från verksamheten?

Tema 5: Uppföljning av barnet

Följer ni på något sätt upp de barn som är i behov av särskilt stöd?

- Exempel på hur ni går tillväga?

Tema 6: Utgångspunkt från teorier

Vad anknyter/lutar ni er på vad gäller ert arbetssätt med barnen?

- Exempelvis om ni utgår från någon speciell teori osv?

- Ge exempel på hur de kan påverka verksamheten i praktiken?

Tema 7: Faktorer som påverkar

Vilka faktorer anser du påverkar er möjlighet att möta barn i behov av särskilt stöd?

- Ge exempel på vilket sätt det påverkar?

Avslutande fråga

Har du något som du skulle vilja fråga mig?